

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATEMATIK MASALALARNI YECHISH ORQALI MANTIQUIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH

Soliyev Ilxomjon Sobirovich

FarDU pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ashuraliyeva Madinaxon Zafarjon qizi

FarDU boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talebasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18694230>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 15-fevral 2026 yil

Ma'qullandi: 17-fevral 2026 yil

Nashr qilindi: 19-fevral 2026 yil

KEY WORDS

matematik tafakkur, mantiqiy fikrlash, masala yechish, boshlang'ich sinf, o'quvchi, analiz, sintez, tafakkur rivoji, mustaqil ta'lim, ta'lim jarayoni.

ABSTRACT

Matematika – bu nafaqat raqamlar yoki arifmetik amallar yig'indisi, balki inson tafakkuri, bilim olish hamda atrof-muhit hodisalarini to'g'ri anglash, tahlil qilish, ularni sintez qilish, xulosalar chiqarish imkonini beruvchi eng dolzarb fanlardan biridir. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish maktabda dastlabki kunlardanoq e'tibor berilishi kerak bo'lgan muhim jarayonlardan hisoblanadi. Chunki inson hayoti davomida olib boriladigan barcha faoliyatlar, murakkab qarorlarni qabul qilish, atrof-muhit bilan muloqot qilish va hayotiy vaziyatlarni anglash asosan mantiqiy fikrlash, tahlil va sintez qobiliyatlariga bevosita bog'liq.

Matematik masalalarni yechish jarayoni bolalarda nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muayyan muammoni hal qilish, didaktik ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'ladi. Mazkur jarayon orqali bola har qanday masalaga mustaqil yondashishga, unga to'g'ri baho berish, yechim topish yo'llarini qidirishga, tajribadan, bilimlardan samarali foydalanishga o'rganadi. Lekin shuni ta'kidlash joizki, boshlang'ich sinfda matematik tafakkurni shakllantirish faqatgina arifmetik amallar bilan chegaralanib qolmasligi kerak. Ya'ni, masalalar yordamida o'quvchilarni atrof-muhitni anglash, sabab-oqibat munosabatlarini topish, mantiqiy fikrlashga o'rgatish talab etiladi. Sekin-asta, kichik yoshdagi o'quvchilar matematik masalalarning turlari va mazmuni bilan tanishib boradi. Har bir masala – bu yangi topshiriq, yangi miqdoriy yoki sifatiy aloqalarni izlash, qoida yoki qonuniyatlarni kashf etish demakdir. Shuning uchun ham, murakkab bo'lmagan, hayotga yaqin va turmush bilan bog'liq bo'lgan masalalar orqali boshlang'ich sinf o'quvchisining fikr yuritish doirasi, e'tibor, xotira, tafakkur, kuzatuvchanlik kabi aqliy-psixologik xususiyatlari rivojlanib boradi. Masalalar yechish davomida bolada voqealarni tahlil qilish, ular o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, muammoning yechimini izlashga ko'nikma hosil bo'ladi. Shu jihatdan matematik masalalar avvalo o'quvchilarning tafakkurini faollashtirish, ularda izlanish, muammoni hamkorlikda ham, mustaqil ravishda ham hal qilish, yangi bilimlarni egallash, bor bilimlarni kengaytirish hamda mustahkamlashga xizmat qiladi. Masalalarning turli shakl, mazmun va

murakkablikda bo'lishi, ularning tahlili, sifat va miqdoriy tomonlarini solishtirish, har xil yechim yo'llarini qidirish orqali bolalarda aniq va muayyan fikr yuritish, bog'lovchi aloqa va sabablarni aniqlash, hozirjavoblik, aqliy yaxlitlik kabi muhim tafakkur elementlari paydo bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchisida hali umumiy hayotiy tajriba, bilimlar zaxirasi kam bo'ladi, shu sababli matematik masalalarni ham juda murakkab shaklda taklif etib bo'lmaydi. Dastlab sodda, jonli, obrazli va hayotiy holat bilan bog'liq masalalardan boshlash maqsadga muvofiq. Masalan, sinfda ikki yoki uchta bola, ularning bir, ikki yoki uchta shogirdi borligi haqidagi hayotiy misollar orqali bolalarning tasavvurini jonlantirish, mantiqiy tafakkur va o'z fikrini tahlil qilishga o'rgatish mumkin. Keyingi bosqichlarda esa masalalarning murakkabligi bosqichma-bosqich oshirib boriladi [1].

O'quvchilar o'rtasida ko'tarinki kayfiyat, o'z-o'ziga ishonch, qiziqish uyg'otish, irodaviy sifatlarni shakllantirish uchun matematik masalalarni o'rganish jarayonida sinfdagi rolli o'yinlar, guruhli ishlash, musobaqalar va kichik tanlovlarni tashkil etish juda muhim. Bolalarda o'zaro bellashuv, hamkorlikda fikrlash, bir-birini tushunish, o'rtacha darajadagi o'quvchi ham kuchli o'quvchi kabi mustaqil, tez va to'g'ri fikrlashga harakat qiladi. Masalalarni yechish jarayonida bola faqat yechim topishni emas, balki muammoni qanday tahlil qilish, bir nechta yechim yo'llarini izlab topishga odatlangan bo'ladi. Bundan tashqari, masalalarni yechish jarayoniga kreativ yondashuvni kuchaytirish, turli xil savollar orqali mashqlar berish, har bir yechim uchun o'z fikrlash tarzini asoslab berish ham tafakkur rivoji uchun xizmat qiladi. Bu o'rinda, har bir bolaning individual xususiyatlari, bilim darajasi va idrok qilish qobiliyatini hisobga olish zarur. Har bir bolaga moslashgan murakkablik va qiyinlik darajasiga ega masalalar tavsiya qilish orqali ularda mustaqil o'ylash, nutq va fikrlash faolligini rivojlantirish muhim. O'qituvchi o'z faoliyatida turli xil metodlar va usullardan foydalanadi. Masalan, og'zaki savol-javob, taxminiy yechimlar, bosqichma-bosqich izlanish hamda mantiqiy xulosa chiqarish, tugallash texnikasi yordamida bolaning ongli ravishda mustaqil xulosa qilishi, qiziqishlarining ortishi va savollarga izlanib javob izlash malakasini shakllantiradi. Har bir matematik masala, ayni paytda, bolaga hayotiy muammolarga qanday yondashish, ularni hal qilishda mantiqiy va izchil fikrlashga asoslangan qaror qabul qilishda yordam beradi. Masalalarni yechish orqali ortilgan ko'nikmalar faqat matematikada emas, balki boshqa fanlarda ham, kundalik hayot vaziyatlarida ham katta foyda beradi. Bolaning tafakkur darajasi, og'zaki va yozma nutqi, e'tibori, fantaziyasi, qiziqishi, mustaqil fikr yuritish qobiliyatlarining rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu o'rinda, ota-onalarning, mahalla va jamiyatning ham o'quvchilarning matematik tafakkurini shakllantirishda beqiyos o'rni bor. Uydagi vazifalar, o'zaro savol-javoblar ham bolaga hayotiy masalalarni topish va yechishda ham katta yordam beradi [2].

Boshlang'ich sinfda matematik tafakkur, ayniqsa mantiqiy tafakkur rivoji uchun masalalarni turli ko'rinishlarda, ko'plab variantlarda ishlash tavsiya qilinadi. Bunda, oddiy masalalardan murakkab masalalarga o'tish, turli shakl va kontekstlar, hayotiy voqealarga asoslangan topshiriqlar, bir-biriga bog'liq va teskari masalalar orqali tafakkurni kengaytirish, aniqlik, soddalik va kishilik qadriyatlariga asoslangan savollar berish eng samarali yo'ldir. Masalalarni yechish bolalarda shunchaki raqamlarni yig'ish, ayrish, ko'paytirish va bo'lish amallarini bilish emas, balki ularning mazmuni, sharoiti, qanday holatda va qaysi amallarni bajarish zarurligini to'liq tushunishga, mustaqil mulohaza qilishga, xulosalar chiqarishga o'rgatadi. Yangi bilimlarni hayotiy bilim bilan mustahkamlash, masalaga to'g'ri yondashish, muammoning mohiyatini chuqur anglash, bor bilimlarini yangi vaziyatda qo'llashga imkon

yaratadi. Bu esa, bolalarda yuksak tafakkur, tezkor aqliy faoliyat hamda hozirjavoblik xislatlarini rivojlantiradi [3].

O'qituvchilar har bir darsda matematik tafakkurni shakllantirishga alohida e'tibor qaratishlari kerak. Turli xil tafakkurni rivojlantiruvchi mashq va topshiriqlar, o'yinli usullardan foydalanish, didaktik materiallarni darslarda keng qo'llash - bularning barchasi boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik tafakkurni rivojlantirish va shakllantirishning asosiy omillaridir. Maktab muhitida matematika darsini tashkillashtirish, har bir bola uchun alohida uslub, yangi texnologiyalar va pedagogik yondashuvlarning tatbiq etilishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Muhimi, bolalarda mustaqil fikrlash, vaziyatlarni taxminan tahlil qilish, asoslab berish, o'z fikrini isbotlash, nuqtai nazarini bayon qilish va muammoni hal etishga intilish kabi aqliy harakatlar va faoliyatlarni rivojlantirishga erishiladi. Kichik yoshli o'quvchilarning aqliy salohiyati, tafakkur va bilim saviyasi, ilgari bildan malakalarining shakllanishi bevosita matematika darslarida masalalar ustida ishlash orqali mukammal amalga oshadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy tafakkur, tafakkur mustahkamligi, faollik, ijodiyat, natijaviylik, tez fikrlash, to'g'ri va aniq xulosa chiqarish, ilgari bildirgan bilim va ko'nikmalarni qayta tiklash va ishlab chiqishda masalalarni yechish juda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalalar yechimi bolalarning butun ongli faoliyatini, izlanish ruhini, bilimga, yaratuvchilikka bo'lgan qiziqishini oshiradi. Natijada, boshlang'ich sinf o'quvchisida mustaqil ta'lim olishi, mantiqiy va ijodiy tafakkurni kengaytirishi, har qanday hayotiy va ijtimoiy muammoni kompleks ravishda hal eta olishi uchun asosiy poydevor qo'yiladi. Mazkur jarayon aslida nafaqat matematik tafakkur, balki umumiy intellektual salohiyatning ham yuqori darajada shakllanishiga olib keladi [4].

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik masalalarni yechish orqali mantiqiy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish ta'lim tizimining asosiy yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayonni to'g'ri yo'lga qo'yish o'quvchilarning keyingi bosqichdagi bilim olish samaradorligini oshiradi, hayotga tayyorlaydi, mantiqiy fikrlash, mustaqil va ijodiy qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini shakllantiradi. Kichik yoshdagi bolalarning tafakkurini rivojlantirish, boshlang'ich sinfda mustahkam bilim asoslarini yaratish kelajak avlodning raqobatbardosh, tashabbuskor va intellektual darajasi yuqori bo'lishini ta'minlaydi. Matematik masalalar va ularni yechishga bo'lgan to'g'ri yondashuv o'quvchilarning nafaqat fan bo'yicha, balki har tomonlama tafakkur va dunyoqarashining rivojiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A., Matematika va uning o'qitilishi, Toshkent, 2019.
2. Nazarov U., Boshlang'ich sinflarda matematika darslarini o'qitish metodikasi, Toshkent, 2020.
3. Abdullaeva D.G., Boshlang'ich ta'limda matematik masalalarni yechish asoslari, Toshkent, 2021.
4. Ziyodova N.Y., O'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish yo'llari, Toshkent, 2018.
5. Norqobilov D., Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodlari, Toshkent, 2022.
6. G'aniyev Y.T., O'quvchilar tafakkurini rivojlantirishda masalalarning o'rni, Toshkent, 2017.
7. Mahkamova Z.F., Boshlang'ich sinfda o'qitish metodikasi, Toshkent, 2020.